

Recensies

Kossmann, E. H., *Geschiedenis is als een olifant. Een keuze uit het werk van E. H. Kossmann* (Ankersmit, F., Krul, W., ed.; Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2005, 418 blz., €25,-, ISBN 90 351 2695 5).

Dit is een curieus maar tevens inhoudsrijk boek. Curieus in de eerste plaats vanwege de wat raadselachtige titel. Ze is ontleend aan een door Kossmann zelf ooit gemaakte opmerking: ‘Geschiedenis is als een olifant: niet opzij te krijgen.’ Uit de desbetreffende context en ook uit dit boek blijkt dat hij dat ook niet geprobeerd heeft, maar de geschiedbeoefening als een onmisbaar en onuitroeibaar maatschappelijk verschijnsel beschouwde. Curieus is het werk ook omdat de twee bekwame editeurs vooraf niet alleen uitvoerig de inhoud hebben samengevat maar ook recensie-achtige beschouwingen ten beste geven. De curiositeit bestaat voor mij ten slotte in de vraag wat voor soort boek dit nu eigenlijk is. De ondertitel is te bescheiden, want de verantwoorde en gelukkige keuze uit Kossmanns werk is meer dan dat; zowel de aard van het opgenomen portret als de vele in de andere artikelen elkaar aanvullende en bevestigende zelfreflecties stempelen voor mij deze bundel bovenal tot een trefzekere autobiografie van de historicus Ernst Kossmann.

Vanuit dit perspectief gezien zijn, naast het zelfportret, de twee laatste bijdragen wellicht de belangrijkste. Het zijn de biografische schetsen van Johan Huizinga en Menno ter Braak. Ze illustreren het bekende gegeven dat in iedere biografie deels een autobiografie schuilgaat. Vooral de ambivalente opstelling van Kossmann tegenover Huizinga, die hij ‘de grootste (historicus) zonder twijfel uit onze twintigste-eeuwse cultuur’ (377) noemt, tekent hem ten voeten uit. In menig opzicht ‘waren zij congeniaal.’ Beiden waren geen lieden ‘die afgeronde theorieën en een principiële methodologie’ hanteerden, maar in de praktijk toonden ‘hoe inspirerend en origineel’ hun aanpak was. (355) De toon van hun geschriften was ‘indringend, maar in het geheel niet opdringerig’; beiden hadden ‘geen rekeningen te vereffenen en geen triomfen te rapporteren’. (360) Kossmann is bekend gebleven door zijn afstandelijkheid en ironie, die hij ook ten aanzien van zijn eigen werk betoonde; menig artikel in deze bundel getuigt er expliciet van. Vandaar dat hij tevreden oordeelde: ‘Huizinga’s ootmoed en bescheidenheid waren echt.’ (361) Tegelijk was hij ‘eigenlijk steeds heel vreemd tegenover diens werk blijven staan’; met zijn ‘beroemde beschouwingen over het esthetische bestanddeel van historische voorstellingen of over de historische sensatie kon en kan ik weinig beginnen’. (41) Bovendien ontwaarde Kossmann bij Huizinga een soms als hinderlijk ervaren impressionisme en een teveel aan generalisaties: ‘Men verbaast zich over het gebrek aan precisie, aan details, aan bewijzen.’ (370-371) Wars van abstracties en systeemdenken als hij was heeft hij nooit geloofd dat ‘de filosofie in staat zou zijn de geschiedenis in een allesverklarend stelsel samen te vatten’; vandaar zijn ‘voorkeur voor een mengvorm van betoog en vertelling, argumentatie en verhaal.’ (40) Die waardeerde Kossmann ook reeds als jongeling in Menno ter

Braak voor wie hij geheel zijn leven een ambivalent getinte bewondering is blijven koesteren. Diens gebruikmaking van ‘satire, boutade, karikatuur en sarcasme’ in zijn polemisch gekleurde werken (380) – wie denkt bij deze omschrijving niet aan Kossmann zelf? – vond hij subliem. Anderzijds bekende hij ‘zelf geen genoeg in polemieken’ te scheppen en Ter Braak nooit als voorbeeld te hebben vereerd. Niettemin heeft de veel te vroeg overleden literator ‘onuitwisbare betekenis’ gehad voor de vorm die hij op den duur aan zijn ‘geestelijke zelfstandigheid’ heeft willen geven.

Terecht contacteert Ankersmit in zijn inleidend artikel dat Kossmanns betekenis voor de geschiedschrijving vooral ligt op het gebied van politieke theorie, opgevat als de geschiedenis van het politieke denken. Men hoede zich voor het misverstand dat het daarbij om abstracte denkbeelden ging; hem interesseerde de ‘op de empirie gebaseerde, praktische politieke theorie.’ In het denken over politiek en staatsrecht betrok hij steeds de concrete politieke feiten. ‘Leven, individualiteit, ontwikkeling, praktijk, theorie, ze vormen een vocabulaire dat alleen in het verband waardoor het wordt omvat, kan worden verstaan.’ Dat verband leidde hij af uit gegevens waarbij ‘een eenvoudige historicus zich veilig voelt... zijn bronnen en autoriteiten.’ (313, 299 en 309) Twee hoofdpunten zijn dan ook kenmerkend voor zijn politiektheoretische uiteenzettingen. Ten eerste is dat het besef van de betekenis van de politiekmaatschappelijke context: theorieën ondergingen chronisch een paradigmawisseling. Ten tweede: ze waren doorgaans veel ouder dan de betrokken theoretici zich realiseerden; continuïteit en specifieke actualiteit vormden één geheel. Hoezeer dit inzicht Kossmann bracht tot scherpe ontleding van de hemzelf omringende actualiteit komt tot uiting in zijn verhandeling over ‘Tolerantie toen en nu.’ Strijdbaar hekelt hij daarin onzorgvuldige, anachronistische vergelijkingen over verdraagzaamheid en onverdraagzaamheid: ‘In de hedendaagse samenleving zijn woorden uiterst belangrijk. Het is verstandig er heel behoedzaam mee om te gaan.’ (190)

Door dit alles wordt de lezer in deze bundel onder meer geconfronteerd met behartenswaardige, veelal originele inzichten rond vaderlandse themata als de Opstand, de Republiek, de Patriottenbeweging, Verlichting en Romantiek in Nederland en in het bijzonder over België in relatie tot het land waarvan het zich heeft afgescheiden. Mede daardoor biedt de bundel een schat aan historiografische gegevens. Kossmann presenteert zich bescheiden maar tevens beredeneerd kritisch in het geheel van de prominente twintigste-eeuwse Nederlandse historici. Ook de originele politiektheoretische bijdragen over conservatisme en historisme bevatten een reeks historiografische bijzonderheden. Ik kan dan ook iedere historicus alleen maar aanraden om met dit boek in de hand Kossmanns olifant te bestijgen en te berijden.

J. A. Bornewasser

Oostrom, F. van, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur van het begin tot 1300* (Geschiedenis van de Nederlandse literatuur I; Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2006, 640 blz., €39,95, ISBN 90 351 2964 4).

De lang verwachte *Geschiedenis van de Nederlandse Literatuur*, gesponsord door de Taalunie, het eerste deel dan toch, is eindelijk daar. Van haar wordt verwacht dat ze de driekwart eeuw oude, maar nooit voltooide *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden* (Antwerpen, 's-Hertogenbosch, 1939-1975) met een gerust hart zal vervangen. In die lange periode is veel veranderd: Jan Van Mierlo, schrijvend in de nog-net-niet-oorlogsperiode en actief in de ontwikkeling van het Vlaams bewustzijn, en dus verheerlijkend, is hier opgevolgd door Frits van Oostrom, de vlotte comparatist, drijvend op veel meer dan gewoon een modieus postmodernisme. Natuurlijk is de thematiek dezelfde, de periode vóór 1300, ja, zelfs het bestudeerde materiaal is grotendeels hetzelfde gebleven, maar hoe is de aanpak niet veranderd! Van Oostrom schrijft een alomvattende cultuurgeschiedenis van de Lage Landen (de uitdrukking 'Nederlanden' komt nauwelijks voor) die hij lardeert met voorbeelden uit de literatuur. Dat is wat hij in essentie doet en wat dus afwijkt van wat literatuurhistorici wereldwijd te vaak doen: de algemene geschiedenis enkel in het discours betrekken als achtergrondinformatie. Als hij het over toenemende verschriftelijking heeft, betreft hij er de grotere beschikbaarheid van perkament bij, wat dan weer wordt uitgewerkt in de richting van economische trends. De Nederlandse literatuur wordt breed uitgetekend in een Europese context en ze beperkt zich trouwens niet alleen tot de Nederlands-talige werken. Ook eerdere literatuurgeschiedenissen wogen al systematisch af wat er in onze gewesten aan origineels gegroeid was of wat ontleend was geworden, maar bij Van Oostrom worden die verschillende fases en evoluties Europees gemeten. Dat hij dan – de traditie getrouw – toch vooral bij Hendrik van Veldeke, Karel ende Elegast, Van den Vos Reynaerde, Hadewych en (hoe kan het anders) Jacob van Maerlant breedvoerig halt houdt, zal niemand verbazen. Het waren en blijven de coryfeeën. De chronologische evolutie van de zwaartepunten Luik-Aken, over Vlaanderen en Brabant, naar Zeeland-Holland toe, is ons natuurlijk ook niet onbekend. Bijzonder uitgewerkt is de eerste periode, de periode van de losse woorden, van stemmen die de vluchtigheid van het gesproken woord accidenteel hebben overleefd. Omdat het Latijn dominant was, samen met de clerus die voor volkstalen geen belangstelling had; of omdat barden en troubadours wel zongen, vertelden en tegelijk boeiden maar voor hun publiek de schriftelijke vastlegging niet hoefden te hanteren. Opvallend zijn de cijfers aangaande de vocabulaire rijkdom van het Oudnederlands en het Middelnederlands, die maar weinig moet onderdoen voor wat onze taal nu aan woorden telt, zeker als men rekening houdt met de beperkte kansen om opgetekend te worden en nadien ook nog eens bewaard. Het is boeiend om de haverklap te lezen hoeveel teksten, jammer genoeg enkel fragmenten, de laatste decennia of jaren, uit boekbanden zijn gerecupereerd: